

Branje Dostojevskega (1821–1881) z Renéjem Girardom (1923–)

UVOD

Problem nasilja in žrtev ostaja ključni problem človeštva. Čeprav se je človeštvo vseskozi zavzemalo za žrtve in se je po Girardu v zadnjem obdobju skrb za žrtve okrepila, je za dvajseto stoletje značilna takšna množina žrtev, kot je stoletja nismo imeli. Pomislimo samo na žrtve komunističnih revolucij v Rusiji, na Kitajskem, v Kambodži, pa žrtve genocidov nacistov, fašistov in komunistov, žrtve obeh svetovnih vojn v 20. stoletju ter žrtve vseh drugih vojn npr. po razpadu Jugoslavije ali državljanskih vojn v Ruandi in drugod. Tudi pri nas, kot marsikje po svetu, žrtev Roga, Teharij, Hude jame še vedno nismo ustrezno obeležili in s tem zaključili državljanske vojne, saj nismo dostojno pokopali mrtvih in dosegli sprave, pomirjenja. Neizvajanje pravih procesov, nedokončanje državljanske vojne pa pomeni, da še vedno živimo in vzdržujemo izredno (revolucionarno) stanje oziroma v smislu Renéja Girarda nadaljujemo mimetično nasilje.

Ruski pisatelj Fjodor Mihajlovič Dostojevski v svojih delih pronicljivo obravnava te probleme, za kar mu je dala podlago njegova osebna izkušnja in seveda ruska

družba s številnimi nerešenimi družbenimi oziroma socialnimi problemi. Ruska družba je po njegovem mnenju en sam problem. Če primerjalno beremo še knjigo Richarda Pipesa ¹ *Kratka zgodovina ruske revolucije*, lahko razumemo, zakaj je prišlo do komunistične revolucije tam in ne kje drugje. Dostojevski je sicer živel in deloval pol stoletja prej, vendar je stanje družbe v času tega ruskega pisatelja že nakazovalo nakopičene probleme in sam Dostojevski jih je tako na svoji koži kot v svoji bogati in vsestranski izkušnji družbenega dna, ki ga je posebno kot jetnik v Sibiriji med leti 1850 in 1854 tudi zelo bridko izkusil na svoji koži in, kar je še bolj pomembno, jih je tudi spretno opisal v svojih delih. Dostojevski v teh spisih predstavlja nerešene probleme ruske družbe in v njih nakazuje žgoče tekmovalno (mimetično) stanje, ki je vladalo med ljudmi. Če govorimo o mimetični napetosti, potem gre za nakopičenost tekmovalnosti, ki se pojavlja zaradi pomanjkanja dobrin ali zaradi nakopičenih in neurejenih socialnih razmer, ki so vladale v družbi, njen izvor pa je človeška težnja, da bi posnemali svojega tekmeca oziroma "predmet je 'tretja stranka', model ali mediator, katerega poželenje posnemamo v upanju, da bomo njemu ali nje

podobni". To tekmovalno razmerje tekmece poveže v nerazdružljivo odvisnostno razmerje. Girard nadaljuje: "Kadarkoli izgubimo, naši modeli uspešno preprečijo naše poželenje in, ker jih občudujemo, se počutimo zavržene in ponižane."² Girard je prepričan, da je Dostojevski zelo dobro razumel te mehanizme in jih opisoval po svojih izkušnjah, ki izvirajo iz tega okolja, v katerem je bil tudi sam žrtev nerešenih družbenih razmer.

Spretni so – tudi še danes – to izkoriščali za revolucionarne obračune. Tudi Dostojevski je kot član oborožene nasilne skupine sam preizkusil omenjene mehanizme, saj je bil zaradi tega delovanja obsojen najprej na smrt (priredili so mu umišljeno izvedbo ustrelitve), nato pa so ga obsodili na dobra štiri leta zapora v Sibiriji. Sibirski ječa pomeni vrhunec ali bolje dno (*Zapiski iz mrtvega doma!*) takšnega stanja. Vse te izkušnje so odločilno zaznamovale življenje in delo Dostojevskega, da se je posvečal temam žrtvovanja, odpuščanja in duhovnih temeljev družbe. Tudi za Dostojevskega lahko rečemo, kot je zapisal za Renéja Girarda James G. Williams: "Trije družbeno-religiozni pojavi izstopajo po njegovem: mimetična kriza, žrtvovanje in spreobrnjenje."³ Mogoče za Dostojevskega lahko dodamo še vero v vstajenje, kot je tudi Girard naslovil svojo knjigo o življenjskih izkušnjah tega ruskega pisatelja.

Dela F. M. Dostojevskega imajo zaradi teh izjemno globokih razčlenjevalnih razsežnosti v osebnem oziroma medosebnem in torej širšem družbenem smislu odlično mesto v svetovnem slovstvu predvsem po svoji osebnostni in družbenostni psihološki vlogi. Dostojevski, ki je tako psihološko (epilepsija) kot socialno (kockanje, boj za preživetje) sam živel v nekem izjemnem stanju, je po svoji močni slovstveni iznajdljivosti znal te probleme doživeto predstaviti na izjemno globokoumen, človeško občuten in psihološko dognan način. Branje njegovih spisov krepi temeljna spoznanja o človeku in družbi ter nakazuje terapevtske poti njihovega doslednega reševanja in s tem daje smernice

za urejevanje temeljnih osebnih in družbenih dilem. Poleg tega je (z izjemo začetkov njegovega ustvarjanja) zelo močno prisotna tudi krščanska odrešitelska misel, čeprav ima po Girardovem mnenju Dostojevski svojski odnos do krščanstva. Ta je sicer bolj liberalen, a njegovi opisi vere so v celoti zelo pozitivni: "Strani, posvečene smrti očeta Zosima, so čudovite ..." ⁴ Dostojevski je prepričan, da je dejansko šele z vero v Kristusa mogoče zadovoljivo reševati omenjena družbena vprašanja, kar je tesno povezano tudi s kritiko moderne razsvetljske in revolucionarne zavesti.⁵ To je poleg dojemanja in razreševanja tekmovalnega mimetičnega stanja družbe verjetno najbolj očitna vez, ki Dostojevskega povezuje z Girardom.

I. GIRARD IN PROBLEMI TEKMOVALNOSTI TER MIMETIČNEGA NASILJA

René Girard velja za utemeljitelja in razlagalca mimetičnega nasilja. Girardovo delo slovensko bralstvo že pozna, saj sta v slovenščino prevedeni dve knjigi; njegovo zrelo delo *Gledam satana, ki kakor blisk pada z neba*⁶ je povzetek glavnih Girardovih idej (spremno besedo je napisal filozof Edi Kovač), delo *Grešni kozel*, ki je izšlo leta 2011 v knjižni zbirki Teološke fakultete⁷ (spremno besedo je napisal tudi filozof Robert Petkovšek), pa predstavlja temelje Girardove mimetične teorije. Grešni kozel je znan simbol več religioznih izročil (npr. Stara zaveza: "Kozel naj odnese na sebi vse njihove krivde v nerodovito pokrajino. Tako naj pošlje kozla v puščavo." 3 Mz 16,22). Poznamo pa ga tudi v vsakdanji govorici, kjer se je ustalilo mnenje, da je grešni kozel nekdo, ki ga posameznik ali množica napravi za takšnega in ga žrtvuje za odrešitev kočljivega družbenega stanja. S tem se v doktorskem delu o obredih in mitih v povezavi z Girardovo teorijo ukvarja Mojca Bertoncel.⁸ Girarda preučujemo tudi v drugih okvirih, posebno v okviru raziskovalne skupine⁹ na Teološki fakulteti, kjer raziskujemo

probleme dialoga, sprave in reševanja družbenih vprašanj naše dobe. V okviru tega sva s Petkovškom opozorila na Girardov prispevek k spoštovanju žrtve in predstavila možnosti in vlogo Girardove teorije za dialog¹⁰ in spravo.¹¹ Na Girarda opozarjajo tudi nekateri drugi avtorji posebej v zborniku *Religija in nasilje*.¹² Več drugih krajših Girardovih spisov in večjih del so tudi že prevedli ali komentirali: Tine Hribar (*Phainomena*), Anton Mlinar (*Žirovski občasnik*), Rok Blažič (*Tretji dan*), Mojca Merc in Janez Šimenc, Tina Kozin (FTN). Glede na to je lahko torej Girardova misel dokaj poznana slovenskim bralcem, čeprav njegov nauk o mimetični tekmovalnosti sodobni družbi sicer ni ravno pogodu, predvsem pa ima mnogo nasprotnikov, ker opozarja na resnico o človeku, ki naj bi jo v posebni meri človeštvu razodelo krščanstvo.

GLAVNE POTEZE GIRARDOVE TEORIJE.

O srednja misel Girardovih študij, ki jih je napravil ravno na podlagi preučevanja domačega in svetovnega slovstva in potem vedno bolj tudi mitičnega izročila, je njegova mimetična teorija. Girard je posebno pod vplivom branja Darwinovih del skušal priti do nekih osnovnih nosilnih temeljev razvoja človeške družbe, ki določajo evolucijo. Oporo za svoja spoznanja je iskal tudi pri drugih avtorjih, ki se lotevajo nasilja in vojne, tudi v teoriji vojskovanja nemškega generala Karla von Clausevitza (1780–1831), ki je postavil pravilo, da je vojna nadaljevanje politike z drugimi sredstvi. Tudi študij mita in religije je Girardu utrdil njegova spoznanja, da so miti in religije zaščita pred družbenimi strastmi, ki se razplamtijo posebno ob kriznih časih. Ker se človek “od drugih živali razlikuje v tem, da je najbolj nagnjen k posnemanju”,¹³ se v ljudeh ustvarja napetost, ker hoče drugi napraviti isto kot tisti, ki je zraven. Posnemanje je po eni strani učenje in vpeljevanje v življenje, po drugi strani pa prinaša nevarnost tekmovalnosti. Najbližji so si največji tekmeči. Za primer vzemimo otroka, ki se igra.

Lahko imata nešteto igrač, a če bo eden izbral določeno, bo drugi izbral isto. Težava je torej v poželenju, ki ga človek razvije v tekmovalnem razmerju z drugimi. Zato pa nam problemov ne povzročajo oddaljeni, pač pa bližnji, sestre, bratje itd. Jožefovi bratje so bili nevoščljivi, ker ga je imel oče raje od ostalih (1 Mz 37). Tekmovalnost je zelo izrazita s strani sinov do očeta, kar je po Girardu Dostojevski najbolj izdelal v *Bratih Karamazovih* v odnosu očeta Fjodora Pavloviča posebno do starejšega sina Dimitrija oziroma Mitja, ki naj bi tudi umoril očeta (“Ampak starčeve smrti, smrti svojega sovražnika in očeta, nisem kriv!”¹⁴), pri čemer je kot nasprotnik in možni morilec lahko tudi (nezakonski sin) Smerdjakov.¹⁵ V obeh primerih pač sin - tekmeč odstrani očeta. Girard vidi tu še širšo razsežnost. Dostojevski govori o odstranitvi narodnega očeta - carja kot zatiralca svojih narodnih sinov.¹⁶

Ker v družbah prihaja do kriz, tj. pomanjkanja, izbruhov epidemičnih bolezni ali drugih tisk, to povzroči paniko. Pomanjkanje osnovnih dobrin, kot so ozemlje, hrana in ženske, izzove mimetično krizo, ki jo je treba razrešiti. Ker torej v širši družbi na podlagi posnemanja tako lahko pride do izrednega stanja, ki ga povzročata ljubosumje in zavist, kot kaže primer bratov v Jožefovi zgodbi, to stanje začne nevarno ogrožati obstoj družbe. Izzivi so lahko tako dejanske stiske, lahko pa celo samo navidezno pomanjkanje, ki ga sproži “umišljena” ali “ustvarjena” kriza, izzvana na strani tistih, ki si poželenje tekmecev prisvojijo, da bi kakršnokoli družbeno negotovost obrnili v svoj prid. Tako so tudi revolucionarji med drugo svetovno vojno izrabili stisko naroda za izvedbo revolucije in povojno negotovost prevzema oblasti za odstranitev dejanskih in možnih nasprotnikov, kristjanov in demokratov, ob krizi v zvezi z resolucijo informbiroja pa še svojih sodelavcev. Ljudje navadno hitro najdemo “grešnega kozla”, ki naj razreši položaj: razredni sovražnik, tujci, (neznosni) “sosed”, “nepopoljšljivi” brat. V *Grešnem kozlu* Girard predstavlja utemeljitev družb od najstarejših

časov do danes na "resnici žrtvovanja". Po njem so vse družbe utemeljene na nasilju oziroma žrtvovanju nedolžnih. Miti pomenijo družbeno utemeljitev teh mimetičnih kriz oz. stanj, ko nasilje postane neznosno in je treba družbeno ukrepati. Sledijo žrtve in sprava. Žrtvovani so potem posvečeni in postanejo sveti utemeljitelji. Miti so Girardu zato vedno posvetitev družbenega nasilja in so zato sveti. Girard to povezuje z religiozno razsežnostjo. Žrtve postanejo svete, ker so bile žrtvovane za odrešitev družbenega mimetičnega (kriznega) stanja. Miti in religije so utemeljitve žrtvovanja in s tem zasnova družb. Mimetično (od gr. *mímesis* spominjanje) zato, ker je s kriznim stanjem družbe vedno vezan tudi spomin na prvotno utemeljitveno družbeno stanje žrtvovanja in ob vsakem novem izbruhu se zgodba ponavlja. Zato je Girard prepričan, da družbe ne živijo v resnici. Ljudje se zatekamo k mitom, utvaram. Vedno iščemo načine, da bi namesto priznanja svojega resničnega položaja in soočenja s svojo nemočjo za krizo obtožili druge. Prav zato v ponavljajočih mimetičnih izbruhih (stanjih krize) nastajajo nove in nove žrtve. Ljudje se izkazujemo z nezavzetostjo za reševanje svojih problemov, raje jih prelagamo na druge in jih tako žrtvujemo.

RESNICA KRŠČANSTVA

Girard sklepa, da je človeška kultura "podvržena nenehnemu prikrivanju svojih izvorov v kolektivnem nasilju. Takšna opredelitev kulture nam omogoča razumeti tako zaporedne stopnje celotne kulture kot tudi prehod z ene stopnje na naslednjo v krizi, podobni tistim, katerih sledove odkrivamo v mitih in katerih sledove odkrivamo v zgodovini v obdobjih pogostih preganjanj".¹⁷ Dalje Girard ugotavlja, da to velja tudi za sodobno družbo. Svoj lasten in poseben odgovor na nasilje oziroma mimetično stanje pa ima krščanstvo, ki izstopa v tem, da se zavzame za žrtev in ne pristaja na to, da je nedolžni "kriv" oziroma okrivljen, pač pa vztraja na njegovi nedolžnosti. To je zgodba Jezusa Kristusa.

Na podoben način Girard vidi razliko glede razreševanja teh mehanizmov v še nekaterih (redkih) kulturah in pri nekaterih avtorjih, med njimi je tudi Dostojevski. Na avtorje, ki v smislu krščanstva rešujejo vprašanje nasilja, je seveda vplivala Jezusova zgodba in njene sledi v zgodovini človeštva. Ne glede na to, da tudi kristjani nismo vedno reševali teh problemov v smislu temeljnega krščanskega sporočila, je vendar osnovna resnica krščanstva poziv k spreobrnjenju, ki ga Girard razlaga kot spreobrnjenje od satanove skušnjave nasilja: "On pa se je obrnil in rekel Petru: Poberi se! Za menoj, satan! V spotiko si mi, ker ne misliš na to, kar je Božje, ampak kar je človeško." (Mt 16,23.) Ljudje se zelo težko spreobrnemo od nasilnosti nad drugimi in še težje najdemo pota odrešenja v spreobrnitvi k usmiljenju in ljubezni.

II. DOSTOJEVSKI VPLETENI ZAROTNIKI, ZAVEZANI MOLKU

Dostojevski v svojih spisih, posebno v *Besih*, zelo poznavalsko opisuje zarotniške skupine, česar Girard ne vidi le pri modernih revolucionarjih, pač pa pri mimetični zaroti, ki utemeljuje večino družb. Tudi sam Dostojevski je bil član zarote in so ga leta 1849 prijeli zaradi revolucionarne dejavnosti proti carju Nikolaju I., ga zaprli in obsodili na smrt zaradi protidržavnega delovanja, ki ga je organizirala skupina prevratnih razumnikov (*inteligencija*), tako imenovanega Krožka Petraševskega. Po umišljeno ustrahovalno pripravljeni izvršitvi smrtne kazni s strelskim vodom so ga obsodili "le" na večletno izgnanstvo in prisilno delo v zaporniškem taborišču (*katorga* iz neogr. *katergon* prisilno delo) pri Omsku v Sibiriji, kar je vplivalo tudi na poslabšanje njegovega zdravstvenega stanja in na epilepsijo, ki ga je potem mučila vse življenje. Po odsluženih kazni se je vključil v vojaško službo Sibirski pehotni polk.

Svoje poznavanje zarotništva je mojstrsko opisal v delu *Besi*. Pripadniki so zavezani medsebojnemu sodelovanju, žrtve pa to

zavezo praviloma še utrjujejo. Girard v svojih spisih ob pregledu mitičnega izročila zaključuje, da se zaveze vedno vzpostavljajo ob žrtvah. Opozarja, da tega ne smemo jemati preveč romantično, pač pa zelo resnično, kruto in nečloveško: "Rojstvo arhaičnega, antičnega sveta je plod mimetičnega plazu žrtvovanjskega mehanizma, kakor ju razlaga jo evangeliji. Skupnosti, ki so dosegle mir in spravo na račun svojih žrtev, se še predobro zavedajo svoje nemoči, da bi same dosegle spravo – skratka, preskromne so, da bi uspele pripisati zaslugo zanj."¹⁸

Revolucionarna zarota deluje posebno po vpletenosti v zločin, kar so zelo poznavalsko izkoriščali in izpeljali komunisti, ki so v Sloveniji dosledno upoštevali marksistično

revolucionarno metodologijo, ki so si jo pridobili v Sovjetski zvezi. Zanimivo, da so osnove poznali že predhodniki marksistov, seveda pa je bilo, govorjeno z Girardovimi besedami, mimetično stanje v Rusiji od srede 19. stoletja zelo pereče in je naravnost klicalo po razrešitvi ter narekovalo izbruh nasilja. To je verjetno utemeljen razlog, zakaj se marksistična revolucija ni posrečila kje v Angliji ali drugod na Zahodu, ampak ravno v Rusiji. Dostojevski v *Zločinu in kazni*¹⁹ govori o "drugačni družbeni ureditvi", o "komunah" (372), kar pomeni, da je bil seznanjen s Pariško komuno, komunističnim gibanjem in metodami komunistov. V *Besih* takole razmišlja o vpletenosti v zavezo. Na trditev Erkla Pjotru Stepanoviču, da "so oni nezanesljivi", ta

Gospod, ti me spremljaš na najini poti.
Vate zaupam. Vem, da nisem sam.
Foto: Tatjana Splichal

odgovarja: "Neumnost, zdaj so vsi zvezani z včerajšnjim. Nihče ne bo izdal. Kdo pa bo silil v očitno pogubo, dokler je pri zdravi pameti?" Stepanovič nadaljuje, da bodo tudi vsi voljni za nadaljnje sodelovanje. Razloži mu, da tudi njegov odhod ne bo spremenil te zaveze, le da prejšnji dan ob umoru Šatova tega še ni mogel povedati, da ne bi prestrašil zveze in se potem morebiti ne bi uspeli poenotiti za umor mladega študenta, ki mu je žena ravno rodila otroka. Prav tako Erkel razume, da mora kot pomembna osebnost Pjotr Stepanovič "varovati svojo osebo, zakaj vi (se pravi vodilna osebnost zarote, op. J. J.) ste vse, mi pa – nič" in "tudi če greste čez mejo, bi vas razumel". Ko dalje govorita o vezeh, Stepanovič še doda, kako ga ne skrbi, da bi skupina razpadla, kajti "v mojih rokah je vse polno takihle vozlov skupne mreže, zato se mi ni treba niti malo bati; ampak tudi kakšen vozliček več bi ne bil napačen".²⁰

Dostojevski tudi v drugih romanih (npr. v enem svojih vrhuncev *Bratje Karamazovi*) izpostavi tekmovalnost kot neprestani izziv zapletov med brati (Karamazovimi) ali o večni vojni v *Zločinu in kazni*, kajti "zame imajo vsi enakovredno pravico in naj živi večna vojna" (263). Ljudje, ki smo si blizu, smo v neprestanem tekmovalnem razmerju in zato nesposobni vzpostaviti človeško (človeku prijazno) družbo, kot potrjujejo tudi sedanji zapleti tako imenovane gospodarsko-finančne, v resnici pa mimetične oziroma moralne in duhovne krize.

NEZNANE SILE (MIMETIČNO NASILJE), VRENJE MNOŽIC, TEKMOVALNOST, DUŠEVNA ZMEDA IN NEOBVLODOVANJE POLOŽAJA

Dostojevski je trpel za epilepsijo in njegova dela so tudi razreševanje tega osebnega problema.

Zelo pretresljiva je izpoved sanjskega stanja, ki ga je v *Zločinu in kazni* Razkolnikov doživel ob bolezni v ječi, ko "se mu je sanjalo, da je ves svet obsojen kot žrtev neke strašne,

nezaslišane in neznane kuge ... pojavile so se nove trhine, mikroskopska bitja, in se naseljevale v telesih ljudi. Toda ta bitja so bila duhovi, obdarjeni z razumom in voljo. Ljudje, ki so jih dobili vase, so nemudoma postali obsedeni in nori ... Toda še nikoli in nikdar se ljudje niso imeli za tako pametne in neomajne v svoji resnici, kakor so se imeli ti okuženci. Nikoli se niso bolj zanašali na svoje sodbe, znanstvena dognanja, moralne nazore in verovanja. Cela naselja, cela mesta in ljudstva so se okuževala in norela. Vsi so bili preplašeni in niso razumeli drug drugega, vsak je mislil, da ima edini v posesti pravico, in trpel, ko je gledal druge, se tolkel po prsih in vil roke." Prišlo je do vojske, vendar se tudi bojevati niso več znali, nastala je zmeda, ljudje se niso mogli več dogovoriti, niso več delali, pojavila se je lakota. "Na vsem svetu se je mogla rešiti le peščica ljudi, ki so bili neomadeževani izvoljenci, vnaprej določeni, da zarodijo novo vrsto ljudi in novo življenje ter obnovijo in očistijo zemljo, vendar teh ljudi ni nihče videl, nihče ni slišal njihove besede ali glasu." (551.)

Obsedno mimetično stanje se hrani z veliko željo in hrepenenjem po odrešenju, a odrešenja ni na vidiku. Sanje pa so pomenile odrešenje za Razkolnikova, saj se je po njih spreobrn timer. Tukaj gre tudi za ostro kritiko sodobnih materialističnih in naturalističnih nazorov, ki jih Dostojevski kritizira še v *Bratih Karamazovih*, posebno ob Velikem Inkvizitorju, ki bo pozidal nov babilonski stolp.²¹ Sporočilo je zelo aktualno, saj danes doživljamo višek krize materializma in nihilizma, ki je vzrok stanja, imenovanega "gospodarska kriza".

Razlog za tekmovalnost je pomanjkanje dobrin, ki stalno spodbuja k izbruhu mimetičnega nasilja, težava pa je, da tega pomanjkanja ni mogoče nikoli odpraviti z zunanjimi ukrepi. Dobrin je na svetu za vse ljudi dovolj, požrešnosti pa z zunanjimi ukrepi ni mogoče ukrotiti. Dostojevski govori v *Zločinu in kazni* o "razvratnosti civiliziranega dela naše družbe" (154). Tudi Razkolnikov razlaga Sonji, da je "vsa zadeva (njegov umor

starke, op. J. J.) temeljila na družbenem položaju in z njim povezanih navadah" (410). Stanje ruske družbe je Dostojevski doživljal kot družbeni, pa tudi kot svoj osebni problem ječe in borbe za svoj življenjski kruh oziroma preživetje njega samega in posebno žene njegovega brata Mihaila, ki se je po bratovi smrti borila za lastno preživetje in preživetje svoje številne družine. Razširjeno pa je enako stanje tudi problem celotne ruske družbe, ki tone v revščino in napetosti, kar so še spretno izkoriščali porajajoči se novi tokovi, ki so razjedali tradicionalne odnose med ljudmi. Družba negotovosti, spreminjanja in novih izzivov pa je še posebej izpostavljena tekmovalnim razmerjem. Primerjalno: čarovniški procesi so izrazit pojav razpadajoče krščanske družbe v Evropi od 14. stoletja dalje.

Besi so grozljiv prikaz revolucionarnega nasilja in, kot pravi Girard, napoved ruske revolucije: "Švigajlov pridobiva preroško razsežnost, ki je neizpodbitna. Malo je tako nedvoumnih primerov o izpolnjeni historični prerokbi kjerkoli v človeški zgodovini. Švigajlov je ena."²² V *Besih* Dostojevski pravi: "Poznamo čudna prijateljstva: prijatelja bi drug drugega najrajši požrla in se vse življenje tako grizeta, vsaksebi pa le ne moreta. Pa se tudi ne smeta ločiti: prijatelj, ki bi ga tako ušpičilo in bi pretrgal zvezo, bi prvi zbolel in celo umrl ..." (15.)

Tekmovalnost povzroča izločitve slab(š)ih, manj sposobnih ali nemočnih, da bi (lahko) drugi (pre)živeli: "O, Ruse bi bilo treba iztrebiti v blagor človeštva kot škodljive parazite." (218.) Proti koncu romana se zaostri mimetično stanje, žrtve padajo, zgodijo se umori in samomori.

Dostojevski dobro predstavlja to problematično stanje ruske družbe, ki ga Ipolit Kirilovič, zagovornik Dimitrijeva v *Bratih Karamazovih*, označuje z besedami: "V njem, kot se mi zdi, se je nezavedno, in tako zgodaj, izrazil tisti plahi obup, s katerim se zdaj tako mnogi v naši nesrečni družbi, v strahu pred njenim cinizmom in pokvarjenostjo ter zmotno pripisujoč vse na procesu, mečejo, kot

sami pravijo, na 'domačo grudo' ..." (802.) Ali "da mnogo naših ruskih, naših nacionalnih kriminalnih zadev priča prav o nečem vsesplošnem, o nekakšni splošni nesreči, ki se je udomačila pri nas in proti kateri, kot proti vsesplošnemu zlu, se je težko bojevati." (798)

VLOGA KRŠČANSTVA OZIROMA RELIGIJE, (BOŽJE) USMILJENJE: SONJA

Martin Walser je prepričan, da ni mogoče dva tisoč let iskati Boga, zdaj pa naenkrat izločiti to vprašanje z dnevnega reda, kot bi hoteli številni evropski intelektualci, in se preprosto obrniti k ateizmu. Vprašanje o Bogu je po njegovem mnenju ključno vprašanje utemeljitve človeškega bivanja, zato je ateizem dolgočasen. Dostojevski obravnava to vprašanje v večini svojih del in je prav tako prepričan, da je iskanje Boga temeljna naloga človeka. V *Besih* govori o tem, da kdor bo obvladoval bolečino in grozo (pred smrtjo), ta bo imel Boga. Dalje, da pa bo ta svet brez Boga problematičen: "To je moč nepretrganega in neutrudnega potrjevanja lastnega bivanja in zanikovanja smrti. Duh življenja, kakor pravi Sveto pismo, 'reke žive vode', ki z njihovo usahnitvijo tako grozi apokalipsa ... Še nikoli ni bilo naroda brez religije, se pravi brez nazorov o dobrem in zlem ... Še nikoli ni mogla pamet opredeliti zla in dobrega ali še celo ločiti zla od dobrega, pa čeprav samo približno, nasprotno, zmeraj ga je sramotno in klavrno zamešala; znanost pa je dajala odgovore s pestjo. V tem se je zlasti odlikovala na pol znanost, najstrahotnejši bič človeštva, hujši od kuge, lakote in vojske, ki je bil do sedanjega stoletja neznan. Na pol znanost, to je despot, kakršnega do zdaj še nikoli ni bilo. Despot, ki ima svoje duhovnike in sužnje, despot, ki se mu je poklonilo z ljubeznijo in praznoverjem, kakor si ga do danes ni mogoče misliti, da pred njim trepetajo celo sama znanost in mu sramotno pritrjuje."²³ Ali če odpremo spet *Bese*, kjer študent Šatov oporeka revolucionarju Stavroginu: "Še nobeno ljudstvo," je začel, kakor bi bral iz

knjige, obenem pa še najprej preteče gledal Stavrogina, "še nobeno ljudstvo se ni uravnavalo po načelih znanosti in razuma ..." (252.)

In Dostojevski v *Besih* razmišlja dalje: "Že samo vsakdanja misel na to, da je nekje nekaj neizmerno bolj pravičnega in srečnega kakor jaz, tudi mene vsega napolnjuje z neskončno ginjenostjo ... Za človeka je bolj od lastne sreče potrebno to, da se zaveda in vsak trenutek verjame, da je nekje popolna in mirna sreča ..." (708.) Sonja in Razkolnikov v *Zločinu in kazni* govorita o "popolnem vstajenju in novem življenju" (553) oziroma v *Bratih Karamazovih* pravi (obsojeni) Mitja: "Rusijo ljubim, Aleksej, ruskega Boga ljubim, čeprav sem sam podlež." (878.) Eden od skupine dečkov, ki so se zbirali, Kolja, pa sklene: "Seveda ... Želim si, da bi umrl za vse človeštvo, kar pa zadeva sramoto, mi je vseeno: naša imena naj izginejo. Vašega brata (obsojenega Mitja, op. J. J.) spoštujem." (883.) Vera omogoča darovanje za blagor drugih. Tako je ljubljanski škof Gregorij Rožman v pismu 9. novembra leta 1945, ki ga je oddal zapečatenega prijatelju duhovniku in mu naročil, naj ga odpre po smrti, ko je pričakoval, da ga bodo Angleži izročili komunistom, zapisal: "Ko sem silno težko sprejel *crucis pondus* (breme križa) ob posvečenju, v tistih slavnostnih urah, je bila moja duša zavita v vihar temnih slutenj – odtod moje škofovsko geslo (Križa teža in plačilo, op. J. J.) – tedaj sem (Bo)ga prosil: naj kraljestvo božje v dušah in v zunanjem svetu med verniki ne trpi zaradi moje nesposobnosti ali nevrednosti nobene škode. Tedaj sem Bogu daroval tudi sledeče: naj umrjem v zaničevanju in pozabljenju, naj bo moj grob neznan, naj me zgodovina še tako črno in temno slika in naj ostane tak spomin name v zgodovini ali pa naj moje ime čisto izgine, da se nikjer in nikdar ne omenja več – samo da bi kraljestvo božje rastlo, se utrjevalo v dušah, samo da bi čim več duš se zveličalo, samo da bi božja čast rasla in se večala."²⁴

Vera ima v delih in osebnem življenju Dostojevskega odločilno vlogo. Več literarnih kritikov opozarja na pomen osebnega vpliva

druge žene Ane Grigorjevne Snitkine, ki je hčerki na vprašanje, kako se je mogla poročiti s toliko starejšim očetom, odgovorila: "Tvoj oče je bil v tem času veliko bolj vesel in mlajši po zunanosti od mladeničev svojega časa, ki so po tedanji modi vsi nosili očala in zgledali kot profesorji zoologije."²⁵ V *Besih* Dostojevski med drugim tudi zapiše: "Meni ne gre v glavo, kako je mogel do današnjega dne ateist vedeti, da ni Boga, in se ni pri tisti priči ubil? Kako se je mogoče zavedati, da ni Boga, in se ne obenem zavedati, da sam postaneš bog, je neslanost, drugače se prav gotovo ubiješ." (661)

Zaradi te vere je krščansko usmiljenje postalo tudi prevladujoča usmeritev Dostojevskega posebno po prestani kazni, ki je vplivala tudi na njegove življenjske poglede. Izrazito Dostojevski nakazuje problem ob Razkolnikovu v *Zločinu in kazni*. Razkolnikov postane ubijalec starejše ženske, ker ne prenese njenega izkoriščanja pri posojanju denarja revežem. Pobil jo je s sekiro, ki jo je našel pri sosedih, kjer je stanoval. Čeprav ga ne odkrijejo, pa se končno – tudi pod vplivom svoje prijateljice Sonje, ki ga je iskreno ljubila – preda sodišču. Obsojen na zapor mora v Sibirijo, Sonja pa odide z njim in se v taboriščnem mestu preživlja z vezanjem in stalnim obiskovanjem Razkolnikova, zaradi česar jo vzljubijo in spoštujejo ostali jetniki (550), česar si ni mogel razložiti niti sam Razkolnikov, dokler ni ob boleznih doživel notranjega očiščenja in se spreobrnil: "Kako se je zgodilo, še sam ni vedel. Začutil je le, kakor da ga je nenadoma nekaj zgrabilo in vrglo k njenim nogam. Jokal je in ji objemal kolena. V prvem trenutku se je grozno ustrašila in ves obraz ji je odrevenel. Planila je kvišku in se vsa drhteča zazrla vanj. Vendar je takoj, še tisti hip, vse razumela. V očeh ji je zasijala neizmerna sreča; razumela je in zanj ni bilo več dvoma, da jo ljubi, da jo neizmerno ljubi in da je naposled prišel ta trenutek ... " Prišel je namreč trenutek spreobrnjenja in očiščenja. "Hotela sta že kaj reči, a nista mogla. V oči so jima navrele solze. Oba sta

bila bleda in mršava; toda iz teh bolnih in bledih obrazov je že sijala zarja obnovljene prihodnosti, popolnega vstajenja v novo življenje. V življenje ju je obudila ljubezen, v srcu enega so bili neusahljivi viri življenja za srce drugega." (553)

Krščansko usmiljenje, nemoč in odpuščanje se prepletajo v človeški biti. V *Besih* pravi Stepan Trofimovič: "O, odpustimo, odpustimo, predvsem odpuščajmo vsem in vselej ... upajmo, da bodo potlej tudi nam odpustili. Da, ker smo vsak posebej drug pred drugim krivi. Vsi smo grešniki." (688.)

Dostojevski in Girard odpirata ključna vprašanja človekove biti; kaj je resnica o človeku? Je človek pripravljen svojo resnico priznati in živeti s svojo omejenostjo, ali pa posluša "sina laži" in svojega bitja ni pripravljen omejiti, da bi dal prostor tudi drugemu.

Družba modernih sistemov je ta boj vseh zoper vse (Hobbes) zaostрила in povzročila strahotne posledice in uničenja, poboje narodov in družbenih skupin, ki so dosegle vrhunec v 20. stoletju. Človek pa le v sodelovanju in dialogu lahko najde pota resnice in svoje pristne biti. Oba misleca sta nam s svojimi deli na tej poti dragocena spodbuda.²⁶ Dostojevski je ne samo po Girardovem mnenju, pač pa to lahko uvidi vsakdo, ki se pogloblja v njegove spise, eden izmed pomembnih znanilcev te problematične dobe, ki jo zdaj z vedno bolj jasnimi obrisi dojemamo kot krizno. Kriza je tudi gospodarska (materialna), je pa predvsem duhovna in moralna in dokler tega ne bomo sprejeli, jo bomo tudi težko razreševali. Žal, kot potrjuje tudi primer Girarda ali Dostojevskega, pa človeštvo težko prizna resnico o sebi in svetu. Brez resnice pa tudi spreobrnjenje ni možno.

1. Prev. S. Knop. Ljubljana, Študentska z. Koda.

2. Girard, René, *Resurrection from the Underground. Feodor Dostoevsky*, Michigan: State University Press. 2012, 76. (franc. 1963. *Dostoievski, du double à l'unité*. Paris: Plon.)

3. Girard, n. d., VIII.
4. Prim. prav tam, 51 tudi 70.
5. Prim. prav tam, 87.
6. Prim. Girard, René, *Gledam satana, ki kakor blisk pada z neba* (prev. V. Velkovrh Bukilica) Ljubljana 2006: KUD Logos.
7. Prim. Girard René, *Grešni kozel* (prev. Slavica Jesenovec Petrovič & Borut Petrovič Jesenovec), Ljubljana TEOF: Znanstvena knjižnica 25.
8. Prim. Bertoncel, Mojca. *Nedolžna žrtev: izbrani svetopisemski odlomki, miti in obredi v luči mimetične teorije Reného Girarda*, (Acta theologica Sloveniae, 5). Ljubljana: Teološka fakulteta, 2011.
9. Prim. raziskovalni program: *Etično-religiozni temelji in perspektive družbe ter religijologija v kontekstu sodobne edukacije*.
10. Juhant, Janez (ur.), Žalec, Bojan (ur.). *Na poti k dialoški človeškosti: ovire človeškega komuniciranja*, (Zbirka Znanstvena knjižnica, 24). Ljubljana: Teološka fakulteta, 2010 ter Juhant, Janez (ur.), Žalec, Bojan (ur.). *Humanity after selfish Prometheus: chances of dialogue and ethics in a technicized world*, (Theologie Ost-West, Bd. 15). Münster: Lit, 2011.
11. Juhant, Janez (ur.), Strahovnik, Vojko (ur.), Žalec, Bojan (ur.). *Izvor odpuščanja in sprave: človek ali Bog?: spravni procesi in Slovenci*. (Zbirka Znanstvena knjižnica, 26). Ljubljana: Teološka fakulteta: Družina, 2011
12. Simoniti, Iztok in Peter Kovačič Peršin. *Religija in nasilje*. Ljubljana 2008: FDV.
13. Aristotel, *Poetika* 48b 6–7; navaja R. Petkovšek, "Grešni kozel" - ključ do razumevanja človeške kulture. v: René Girard, *Grešni kozel*, Ljubljana: TEOF, 14.
14. Dostojevski, Fjodor M. *Bratje Karamazovi* (prev. Borut Krašovec). Ljubljana: CZ, 762.
15. Prim. Girard, *Resurrection*, n. d., 66sl.
16. Prav tam, 54.
17. Girard, *Grešni kozel*, n. d., 135.
18. Girard, *Resurrection*, n. d., 86.
19. Dostojevski Fjodor M. *Zločin in kazen* (prev. M. Poljanec). Ljubljana 1997: DZS
20. Dostojevski Fjodor M. *Besi* (prev. J. Moder). Ljubljana 1979: Državna založba Slovenije, 669/670.
21. Girard, *Resurrection*, n. d. 60.
22. Girard, *Resurrection*, n. d. 56; navedek, isto delo 86; prim. tudi posebno 6. poglavje III. dela *Besov*, v omenjeni izdaji 503 sl.
23. Walser Martin, "We Cannot Retreat To Atheism". Alexander Görlach sat down with the German writer and intellectual Martin Walser to discuss the role of faith, the false promise of atheism, and the writings of Franz Kafka. V: *The European Magazin*. 9. 3. 2012, 252/253. (<http://bit.ly/yTBa7l>. 20.3. 2012.)
24. Kolarič, dr. Jakob. 1967. *Škof Rožman*. Celovec: Mohorjeva družba, 263.
25. Wikipedia: (<http://bit.ly/yTBa7l>.; 20.3. 2012.
26. Prim. Juhant, Janez. 2009. *Etika I. Na poti k vzajemni človeškosti*. Ljubljana: SZ Claritas.